

ASEAN – WSPÓŁPRACA GOSPODARCZA

Piotr Ostaszewski

ASEAN I ZMIANY POLITYCZNO-GOSPODARCZE W WIETNAMIE, KAMBODŻY I LAOSIE

Rosnące współzależności i interakcje w stosunkach międzynarodowych, tak w wymiarze politycznym, jak i gospodarczym wymuszają na państwach potrzebę rozważenia multilateralizmu jako skutecznej obrony przed zmarginalizowaniem. Pozycja państwa, określenie jego miejsca w świecie czy regionie jest w coraz większym stopniu uwarunkowane jego aktywnym uczestnictwem w organizacjach międzynarodowych. Teoretyczna debata na temat wpływu, jaki na stosunki międzynarodowe wywiera instytucja państwa lub organizacja międzynarodowa (niezależnie od słuszności lansowanych koncepcji) jest tylko dowodem złożoności zjawisk i procesów zachodzących w zglobalizowanym świecie¹.

Przykłady Wietnamu, Kambodży i Laosu ilustrują w jakim stopniu włączenie się do prac organizacji regionalnej warunkuje status państwa oraz oddziałuje na zachodzące wewnętrzne przemiany gospodarcze, które należy dopasować do wymogów stawianych na forum regionalnym i globalnym. Następuje zatem odejście od tradycyjnego postrzegania polityki oraz stosunków gospodarczych w kategoriach relacji bilateralnych, opartych często na stereotypach i dogmatach. Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) jest doskonałym przykładem wpływu, jaki organizacja regionalna wywiera na państwa członkowskie. Z jednej strony tworzy ona określone zasady i reguły w wymianie gospodarczej i działalności politycznej między państwami członkowskimi, z drugiej stwarza dla nich większe możliwości partycypowania w globalizacyjnych procesach gospodarczych.

¹ Jest to tradycyjna debata liberalizmu, realizmu i neorealizmu nad kwestią roli państwa i organizacji w stosunkach międzynarodowych, zob. Clive Archer, *International Organizations*, Routledge, New York 2004.

ASEAN jest jedną z najważniejszych regionalnych organizacji międzynarodowych. Skupiając 10 członków (Brunei, Kambodża, Indonezja, Malezja, Laos, Myanmar, Filipiny, Singapur, Tajlandia i Wietnam) i tworząc własną strefę wolnego handlu – AFTA (ASEAN Free Trade Area), ugrupowanie to stało się trzecim co do wielkości tego typu porozumieniem handlowym na świecie. Jakie miejsce zajmują w Stowarzyszeniu trzy dawne kolonie francuskie (dawne Indochiny Francuskie) i jakie są perspektywy ich rozwoju w ramach działalności na forum ASEAN?

Tradycyjny układ sił na Półwyspie Indochińskim między Wietnamem, Laosem i Kambodżą

Okres kolonialny wycisnął niezatarte piętno na współczesnej historii wszystkich trzech państw indochińskich. Górujący potencjałem ludnościowym i gospodarczym nad sąsiednią Kambodżą i Laosem Wietnam cieszył się uprzywilejowaną pozycją we francuskim imperium kolonialnym. Jednocześnie, posiadając wykształcone głównie we Francji elity intelektualne, Wietnam stał się liderem indochińskich ruchów niepodległościowych. Sytuacja międzynarodowa, jaka powstała po II wojnie światowej, pchnęła wietnamskich narodowych komunistów w stronę sowieckiego modelu społeczno-politycznego. Rozpoczęła się epoka walki o niepodległość, a zarazem i infiltracji kambodżańskiego i laotańskiego ruchu komunistycznego². W przypadku Laosu sojusz ideologiczny miał trwale podstawy, a wyrażała

² Był to program zakrojony na znacznie większą skalę, a jego stworzenie jak i realizacja były inspirowane przez jednego z największych wietnamskich polityków i działaczy niepodległościowych Ho Chi Minha, który w 1930 r. utworzył Komunistyczną Partię Indochin (KPI), zapewniając zarazem jej uznanie rok później przez Komintern. Podnosiło to status KPI, a jednocześnie pozwalało tworzyć politykę faktów dokonanych w regionie. W jej ramach powstały sekcje laotańska i kambodżańska, oczywiście o raczej klientelskim charakterze. Zresztą, jako wietnamski twór, KPI nie cieszyła się poparciem w sąsiednich krajach indochińskich. W Laosie pozyskała jedynie dwóch członków i to dopiero w 1934 r. Rozwiązanie KPI po II wojnie światowej było tylko posunięciem taktycznym. Licząc w początkowym okresie na poparcie Waszyngtonu, Ho ukrywał swoje komunistyczne sympatie – amerykański wywiad Office of Strategic Services (OSS) postrzegał go wówczas raczej jako bojownika walki o niepodległość, a nie „agenta międzynarodowego komunizmu” – by od 1947/1948 zdecydowanie określić swą pozycję. Rozbudzone w Laosie i Kambodży aspiracje niepodległościowe zaowocowały powstaniem rodzimych ruchów Lao Issara i Khmer Issarak, co początkowo odpowiadało planom wietnamskich komunistów. W 1951 r. podjęto taktyczne decyzje: rozwiązano KPI, którą podzielono na trzy odrębne partie-sekcje: wietnamską, kambodżańską i laotańską. Liczebność dwóch ostatnich była niewielka i wynosiła odpowiednio 300 i 140 członków, zob. na ten temat: *Founding of the Communist Party of Indochina, February 1930*, [w:] Marvin E. Gettleman (ed.), *Vietnam, History, Documents and Opinions on Major World Crisis*, Fawcett Crest Book, New York 1965, s. 35; Motoo Furuta, *The Indochina Communist Party's Division into Three Parties: Vietnamese Communist Policy*

go lewicowa opcja księcia Souphanouvonga³. Kambodżański ruch komunistyczny był w praktyce marginalizowany, zaś jego wyraźne nacjonalistyczne zabarwienie należy przypisać tradycyjnemu już poczuciu niższości wobec silnego Wietnamu, czego wyrazem był proces pogłębiającego się poczucia odrębności kulturowej. Dla kambodżańskich komunistów Wietnam, niezależnie od opcji politycznej, kojarzył się z zagrożeniem dla niepodległości i suwerenności państwowej.

Lata zimnej wojny charakteryzował zdecydowany prymat polityki nad gospodarką. Dwubiegunowość świata ukształtowała po 1975 r. specyficzną sytuację na Półwyspie Indochińskim. Prosovietcki Wietnam szybko zdołał uzyskać kontrolę nad Laosem, a w styczniu 1979 r. obalił prochiński reżim Czerwonych Khmerów w Kambodży. Elisabeth Becker nie wahała się wówczas użyć nazwy „regionalne imperium wietnamskie”, które w istocie realizowało własne koncepcje polityczno-gospodarcze⁴. Analizując ówczesne warunki ekonomiczne, jakie zapanowały w trzech krajach indochińskich, amerykańska dziennikarka stwierdziła: *Sytuacja w Indochinach jest ponura. Życie gospodarcze, życie kulturalne, życie codzienne jest tam spartańskie i anemiczne*⁵.

Wszelkie zmiany, jakie mogłyby zajść w państwach indochińskich, uzależniano od inicjatywy wietnamskiej. A tę warunkowało odejście starszej generacji dogmatycznych polityków i przyjęcie pakietu reform, które pozwoliłyby ruszyć z posad ociążałą i całkowicie niewydolną gospodarkę komunistyczną. Z kolei zmiany na forum wietnamskim uzależniano od polityki Chińskiej Republiki Ludowej, która w końcu lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia zdecydowanie odchodziła od gospodarczego modelu maoizmu, wciąż jednak postrzegając Wietnam w katego-

Toward Cambodia and Laos, 1948–1951, [w:] Takashi Shiraishi, Motoo Furuta, *Indochina in the 1940s and 1950s*, Cornell University, New York 1992, s. 145.

³ Książę Souphanouvong wraz z księciem Souvanną Phoumą i księciem Bounem Oumem tworzyli po II wojnie światowej czołówkę laotańskiej elity politycznej, która miała istotny wpływ na sytuację w tym kraju praktycznie do 1975 r. Podczas gdy Souvanna Phouma reprezentował opcję neutralną postulującą nieangażowanie Laosu w regionalne rozgrywki polityczne, Boun Oum pozostawał zdeklarowanym rojalistą, natomiast Souphanouvong był przedstawicielem nurtu niepodległościowego, którego program oparty był na całkowitej współpracy z wietnamskim ruchem komunistycznym. Podczas pobytu w Wietnamie w 1950 r. przywódcy Viet Minhu opowiedzieli się za potrzebą stworzenia prokomunistycznego laotańskiego ruchu wyzwolenieckiego. Na zwołanym w tym celu Kongresie Przedstawicieli Ludowych (13–15 sierpnia 1950) powołano do życia z jego m.in. inicjatywy Front Wyzwolenia Laosu (Neo Lao Issara), potocznie znany jako Pathet Lao. Sterowane z Hanoi ugrupowanie w końcu zdobyło władzę w 1973 r., by ostatecznie po pozbyciu się koalicjantów ugruntować ją w 1975 r. i stworzyć w Laosie model państwa komunistycznego, zob. na ten temat: Martin Stuart-Fox, *A History of Laos*, Cambridge University Press, Cambridge 1997, s. 78.

⁴ Elisabeth Becker, *Układ Hanojski: o tym jak Wietnam stworzył regionalne imperium komunistyczne*, [w:] *Z lewa i z prawa*, Instytut na Rzecz Demokracji w Europie Wschodniej, New York 1988, s. 89–119.

⁵ *Ibidem*, s. 112.

rii wroga politycznego, a to za sprawą de facto sprawowanej kontroli nad Laosem i Kambodżą. Choć w 1988 r. coraz wyraźniej akcentowano program reform wietnamskich (*doi moi*), to całkowicie uzależniano je od napływu kapitału inwestycyjnego do Wietnamu, który *pozostanie zablokowany tak długo, jak długo Chiny oraz większość społeczności międzynarodowej będzie kontynuować bojkot Wietnamu w związku ze sprawą Kambodży. W swej izolacji Wietnam pozostanie zubożały i całkowicie zależny od Związku Sowieckiego. Wszystko to z powodu snu o bloku indochińskim*⁶. W dość powszechnej wtedy opinii Zachodu, pozostający w sojuszu z ZSRR i pretendujący od roli regionalnego ośrodka siły Wietnam był postrzegany jako ideologiczny i polityczny przeciwnik. Oceny te, wychodząc z innych założeń, podzielały też wówczas władze ChRL – i to nie zważając na fakt, iż po pewnym czasie Wietnam coraz bliżej przyglądał się chińskim reformom gospodarczym.

Wietnamskie reformy gospodarcze – *doi moi*⁷

Zasadniczym *credo* reform gospodarczych wzorowanych na modelu chińskim było wyprowadzenie kraju z głębokiej zapaści przy jednoczesnym utrzymaniu systemu monopartyjnego. Innymi słowy chodziło o pozostawienie formy przy całkowitej zmianie treści. Przebudowie wewnętrznej towarzyszyła także transformacja w polityce zagranicznej. Obie zasadnicze kwestie niosły ze sobą też znaczne ryzyko. W sferze gospodarczej należało bowiem zadbać o zagraniczne inwestycje i pobudzenie własnej inicjatywy, by wzmocnić również relacje z tak potężnymi państwami jak ChRL. W polityce zagranicznej musiał zacząć dominować multilateralizm, czego konsekwencją była normalizacja stosunków ze społecznością międzynarodową i przystąpienie do organizacji międzynarodowych. A z tym wiązało się przyjęcie wielu norm, zasad i zobowiązań, które mogły zagrozić swoistemu poczuciu suwerenności⁸. Jeszcze w 2004 r., a więc niemal dziesięć lat po przystąpieniu do ASEAN, wietnamskie władze podkreślały, iż: *Patrząc z punktu widzenia polityki zagranicznej Wietnamu, wzrost powiązań handlowo-politycznych nakłada na państwo znaczne ograniczenia w pojęciu suwerenności. Integracja ze społecznością międzynarodową i organizacjami międzynarodowymi, jak i polityka „otwartych drzwi” dla zagranicznych inwestycji wymaga, by władze państwowe za-*

⁶ Ibidem, s. 118.

⁷ Zob. artykuły na ten temat: Małgorzata Pietrasiak, *System polityczny Socjalistycznej Republiki Wietnamu*, „Azja-Pacyfik” 2009, t. 12, s. 40–58; Nguyen Thi Thanh Thuy, *Doi moi – zmiany społeczno-ekonomiczne w Wietnamie: ich źródła, istota i rezultaty*, ibidem, s. 71–99.

⁸ Carlyle A. Thayer, *Vietnam in ASEAN*, <http://www.scribd.com/doc/18263111/Thayer-Vietnam-in-ASEAN> [wejście 20.08.2010].

*akceptowały nowe zewnętrzne normy, a zarazem i decyzje, czego konsekwencją jest odejście od pewnych standardów uznawanych na niwie państwowej*⁹.

Program gospodarczy *doi moi* (zainicjowany w 1986 r.) obejmował liberalizację gospodarczą w postaci wprowadzenia pięciosektorowej gospodarki z uznaniem własności prywatnej. Skoncentrowano się głównie na rozwoju rolnictwa, turystyki, przemysłu tekstylnego i rolno-spożywczego. Ponadto postanowiono odejść od kontroli cen i limitów produkcyjnych. W kontekście partycypacji w gospodarce światowej musiano wprowadzić równowagę budżetową, kontrolę wydatków oraz zrationalizować system podatkowy. Co więcej, zezwolono wreszcie na zagraniczne inwestycje – warunek niezbędny dla powodzenia pakietu reform¹⁰. W ślad za reformami gospodarczymi musiała podążyć liberalizacja polityczna, czego przejawem było dopuszczenie do krytyki polityki władz i akceptacja otwartej dyskusji na forum partyjnym. Program ten w istocie oznaczał odejście od dogmatycznej zasady „budowy komunistycznego społeczeństwa”, a tym samym przyznanie się do całkowitej porażki poprzedniego dogmatyzmu.

Wietnamskie przyspieszenie i członkostwo w ASEAN

Przystąpienie do ASEAN uwarunkowane było spektakularnym wzrostem gospodarczym. W okresie 1991–1994 przeciętny roczny wzrost PKB w Wietnamie kształtował się na poziomie 8,2%, co nie miało jednak przełożenia w przeliczeniu na jednego mieszkańca, albowiem w porównaniu z pozostałymi krajami Azji Południowo-Wschodniej poziom życia nadal był bardzo niski¹¹. Niemniej pod koniec 1995 r. zauważono stopniową transformację struktury gospodarczej w kierunku przesuwania się punktu ciężkości z produkcji rolnej na przemysł, którego udział w tworzeniu PKB wzrósł (z 23% w 1990 r. do 30% w 1995 r.), i usługi (analogicznie z 39% do 43%)¹².

Wyraźnej dynamiki nabrały relacje z krajami strefy ASEAN, do której Wietnam przystąpił w 1995 r. W latach 1990–1994 wietnamski eksport do krajów ASEAN wzrósł niemal dwukrotnie: z 323 mln USD do 794 mln USD, podczas gdy w sfe-

⁹ Carlyle A. Thayer, *Vietnam's Regional Integration: the Costs and Benefits of Multilateralism*, <http://www.scribd.com/doc/18263876/Thayer-Vietnams-Regional-Integration> [wejście 20.08.2010].

¹⁰ Marcin Nowak, *Historia najnowszych przemian ekonomiczno-społecznych Wietnamu*, <http://www.goldenline.pl/forum/192390/historia-najnowszych-przemian-ekonomiczno-społecznych-wietnamu> [wejście 20.08.2010].

¹¹ <http://www.aseansec.org/10098.htm> [wejście 20.08.2010].

¹² Ibidem.

rze importu zanotowano niemal trzykrotny wzrost z 528 mln dolarów do ponad 1,5 mld USD¹³.

Przystąpienie do ASEAN oraz podpisanie CEPT for AFTA (tzw. Schematu Preferencyjnych Opłat Celnych w ramach Strefy Wolnego Handlu ASEAN) dało nowy impuls gospodarce wietnamskiej. Korzyści były i są wielorakie – postępuje integracja gospodarki wietnamskiej z gospodarką regionalną i globalną, zwiększają się zagraniczne inwestycje, do czego przyczyniła się zmiana wizerunku Wietnamu jako kraju o postępującej liberalizacji gospodarczej. W wymiarze politycznym umożliwiło to wreszcie normalizację relacji z ChRL i Stanami Zjednoczonymi (oficjalne nawiązanie stosunków dyplomatycznych z USA nastąpiło w 1995 r.).

Już w pierwszym pięcioleciu XXI w. gospodarka wietnamska uważana była za drugą, po chińskiej, najdynamiczniej rozwijającą się gospodarką na świecie, ze średnim wzrostem 7% rocznie. W sektorze rolniczym notowany jest stały wzrost produkcji o ok. 4,1%, przy postępującym spadku poziomu zatrudnienia (ok. 60% wg danych za lata 2004–2005). Tym samym Wietnam powrócił do roli jednego z największych producentów ryżu na świecie (w gospodarce centralnie planowanej ryż był produktem deficytowym)¹⁴. W sektorze przemysłowym w 2009 r. zanotowano, w porównaniu z rokiem poprzedzającym, wzrost produkcji o ok. 67%, a w przemyśle przetwórczym wynosił on od 20 do 30% rocznie (w l. 2007–2009)¹⁵. Spośród dziesięciu gospodarek państw członkowskich ASEAN wietnamska w latach 2009–2010 rozwijała się najszybciej¹⁶.

Od 2001 r. Wietnam potwierdził również chęć przeprowadzenia postępującej liberalizacji finansowej, co ma doprowadzić do pogłębienia procesów integracyjnych w ramach ASEAN i gospodarki światowej. Udana zamierzenia przyczyniły się do wzrostu inwestycji zagranicznych, a także przystąpienia Wietnamu do Światowej Organizacji Handlu (WTO) w 2007 r.

Najważniejszymi partnerami handlowymi Wietnamu są: Japonia, Korea Płd., Tajwan, Hongkong, Singapur i Unia Europejska. Obroty handlowe z tymi krajami sięgają ok. 80% wartości wymiany. Udział obcych przedsiębiorstw w imporcie wynosił 36%. Pozostałe 64% importu przypada na przedsiębiorstwa wietnamskie¹⁷.

¹³ General Statistical Office of Socialist Republic of Vietnam and ASEAN Secretariat <http://www.aseansec.org/10098.htm> [wejście 20.08.2010].

¹⁴ http://www.economywatch.com/world_economy/vietnam/structure-of-economy.html [wejście 20.08.2010].

¹⁵ http://www.economywatch.com/world_economy/vietnam/industry-sector-industries.html [wejście 20.08.2010].

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ http://www.economywatch.com/world_economy/vietnam/export-import.html [wejście 20.08.2010].

Stosunki z Chińską Republiką Ludową i Stanami Zjednoczonymi

Przystąpienie do ASEAN i AFTA to niewątpliwie najważniejsze wietnamskie decyzje strategiczne przynoszące bardzo wymierne rezultaty. Do elementów politycznych należy zaliczyć takie aktywa, jak: wzmocnienie pozycji na forum międzynarodowym poprzez dążenie do rozwiązywania problemów drogą działań dyplomatycznych, zwiększenie bezpieczeństwa narodowego (a zatem zmniejszenie wydatków na obronę narodową), a także normalizacja relacji z dwoma wrogimi niegdyś wobec Hanoi mocarstwami: USA i ChRL.

Z ChRL relacje bilateralne oscylują wokół znacznie szerszej platformy – China-ASEAN FTA (CAFTA, czyli Strefa Wolnego Handlu Chiny-ASEAN). Porozumienie, które weszło w życie z dniem 1 stycznia 2010 r., a więc w roku, w którym Wietnam objął przewodnictwo w ASEAN, tworzy największą, bo liczącą ponad 1,9 mld konsumentów, strefę wolnego handlu na świecie. Jak oświadczył wiceprzewodniczący Wietnamskiej Izby Handlowej Doan Duy Khuong, w relacjach ASEAN – Chiny oraz Wietnam – Chiny należy oczekiwać szybkiego wzrostu obrotów handlowych poprzez uproszczenie procedur administracyjnych i redukcję opłat celnych. Dla Wietnamu oznacza to łatwiejszy dostęp do rynku chińskiego, z którym obroty handlowe w 2009 r. kształtowały się na poziomie 20 mld USD¹⁸. Poprzez członkostwo w ASEAN władze wietnamskie dążą do zmiany swojej pozycji strategicznej w stosunkach na linii Hanoi – Pekin. Towarzyszy temu usilne dążenie do zerwania z wykreowanym wizerunkiem Wietnamu jako słabszego partnera, czego nie wyrażają jedynie dane statystyczne, ale struktura relacji gospodarczych, w ramach których strona wietnamska występuje głównie jako eksporter surowców oraz importer towarów przetworzonych, a to z kolei generuje ciągły deficyt handlowy¹⁹.

Podpisane ze Stanami Zjednoczonymi w 2000 r. porozumienie handlowe otworzyło nową epokę w dwustronnych relacjach międzypaństwowych. Jako członek ASEAN Wietnam przestał być kojarzony w Waszyngtonie z traumatycznymi doświadczeniami zimnej wojny oraz jako kłopotliwy relikw postkomunizmu. Stał się jednym z czynników stabilizujących stosunki w regionie, państwem z systemem socjalistycznym, ale o gospodarce wolnorynkowej.

Dwustronna wymiana handlowa zdecydowanie nabrała impetu po 1995 r. Struktura wymiany handlowej wykazuje podobieństwo do stosunków Hanoi – Pekin.

¹⁸ ASEAN-China FTA Makes Vietnam-China Trade Easier and Better, www.chinadaily.com.cn/bizchina/2010-01/01/content_9254995.htm. [wejście 20.08.2010].

¹⁹ Dr. Dinh Van An, *Vietnam-China Economic Relations: Progress and Problems*, www.cdi.com.cn/en/conference/afeae/doc/ [wejście 20.08.2010].

Najważniejszymi towarami eksportowymi do USA są: produkty spożywcze, obuwie, meble, produkty ropopochodne i kawa. Natomiast z USA Wietnam importuje głównie: samoloty, oprzyrządowanie wykorzystywane w przemyśle wydobywczym, wyroby elektroniczne, plastikowe oraz bawełnę²⁰. Niskie ceny, a także duża ilość eksportowanych do USA towarów powodują, że od 1994 r. Stany Zjednoczone notują rosnący deficyt handlowy w relacjach z Wietnamem²¹.

W latach 2001–2007 wzajemne obroty handlowe Wietnamu z USA wzrosły o 700%²². Według amerykańskiego Departamentu Stanu USA przygotowują się do podpisania dwustronnego porozumienia dotyczącego inwestycji, co oznacza nie tylko uznanie Wietnamu za wiarygodnego, ale również i stabilnego partnera²³. Poza obniżeniem barier celnych i pozataryfowych USA oczekują od Wietnamu zobowiązania do przestrzegania praw autorskich na produkty amerykańskie. Wszystko to ma służyć znaczącemu zwiększeniu amerykańskich inwestycji w tym kraju, choć – co godne podkreślenia – Stany Zjednoczone zajmują szóste miejsce na liście największych inwestorów na rynku wietnamskim, a pierwsze pod względem źródeł nowych inwestycji²⁴.

Wietnamskie przewodnictwo w ASEAN

Obejmując przewodnictwo w ASEAN, Wietnam stanął przed poważnym zadaniem, jakim jest doprowadzenie do utworzenia w 2015 r. (a nie do 2020 r., jak pierwotnie planowano na mocy Deklaracji z 2003 r.) Wspólnoty ASEAN²⁵. Według założeń ma ona obejmować trzy zasadnicze obszary: Wspólnotę Polityczno-Obronną ASEAN (ASEAN Political-Security Community, APSC), Wspólnotę Gospodarczą ASEAN (ASEAN Economic Community, AEC) oraz Wspólnotę Społeczno-Kulturalną ASEAN (ASEAN Socio-Cultural Community, ASCC). Działania te mają wzmocnić pozycję ASEAN w stosunkach międzynarodowych, jak i jego rolę w tworzeniu regionalnej struktury we wszystkich trzech obszarach.

²⁰ US–Vietnam Economic Relations, <http://www.voanews.com/policy/editorials/US---Vietnam-Economic-Relations-91576479.html> [wejście 20.08.2010].

²¹ Ibidem, zob. tabela, s. CRS-6.

²² http://www.economywatch.com/world_economy/vietnam/ [wejście 20.08.2010]; według danych liczbowych wartość obrotów handlowych wzrosła z 20 do 16 mld USD, <http://www.state.gov/e/rls/rmk/2010/140077.htm> [wejście 20.08.2010].

²³ Robert D. Hormats, *The US-Vietnam Economic Relationship*, http://vietnamreview.blogharbor.com/blog/_archives/2010/4/13/4504213.html [wejście 20.08.2010].

²⁴ Doug Palmer, *US-Vietnam eye free trade, investment deals*, <http://www.forexpros.com/news/forex-news/us,-vietnam-eye-free-trade,-investment-deals-130574> [wejście 20.08.2010].

²⁵ *Roadmap for ASEAN Community, 2009–2015*, ASEAN Secretariat, Jakarta 2009.

Niewątpliwie wietnamska prezydencja, choć przecież z definicji krótka, stanowi dowód gotowości kraju do przyjęcia na siebie tak wielkiej odpowiedzialności. Według doradcy wietnamskiego ministra spraw zagranicznych Phama Quanga Vinha Wietnam stanął przed jednym z najpoważniejszych wyzwań mających strategiczne znaczenie w kontekście pozycji w samym Stowarzyszeniu i na forum międzynarodowym²⁶. Jest to zarówno działanie na rzecz pokoju, stabilizacji i pogłębiania współpracy w ramach ASEAN, jak i przewodniczenie spotkaniom ASEAN+3 (Chiny, Japonia, Republika Korei), spotkaniu na szczycie krajów Azji Wschodniej oraz przewodniczenie forum regionalnemu państw ASEAN (ASEAN Regional Forum, ARF)²⁷. Pierwszą propozycją strategiczną na 2010 r. wysuniętą przez Hanoi jest dokument *W stronę Wspólnoty ASEAN: od teorii do działania*²⁸. Znajdują się w nim takie zobowiązania, jak: popieranie działań na rzecz między-państwowej solidarności i współpracy między wszystkimi członkami ASEAN, realizacja programu tworzenia Wspólnoty ASEAN oraz promowanie i rozwijanie współpracy ASEAN z innymi państwami i organizacjami, innymi słowy zaktywizowanie działań Stowarzyszenia²⁹.

Kambodża – dramatyczna przeszłość, ASEAN odpowiedzią na przyszłość

Traumatyczne doświadczenia Kambodży z okresu postkolonialnego stawiają ją na marginesie wielkich wydarzeń zarówno w skali regionalnej, jak i globalnej. Ofiarą wojny domowej (1970–1975), dewastacyjnego reżimu Czerwonych Khmerów (1975–1979) i wreszcie wietnamskiej okupacji (1979–1989) – w praktyce przez ponad trzy dekady Kambodża była rozdzielana konfliktami wewnętrznymi z udziałem sił zewnętrznych.

Wciśnięte pomiędzy znacznie silniejszą Tajlandię i Wietnam państwo Khmerów od kilku stuleci żyło w poczuciu zagrożenia swej suwerenności i niepodległości. Paradoksalnie to właśnie francuski kolonializm uratował ją przed całkowitą destrukcją ze strony sąsiadów. W okresie drugiej wojny indochińskiej rządzona najpierw przez monarchę księcia Norodoma Sihanouka, a następnie przez proamery-

²⁶ *Vietnam Takes over ASEAN Presidency*, <http://www.vietnews.vn/News/Politics/12349/Vietnam-takes-over-ASEAN-presidency.htm> [wejście 20.08.2010].

²⁷ Jest to oficjalne forum wielostronnego dialogu państw regionu Pacyfiku, w którym udział bierze 27 państw. Celem ARF jest popieranie form dialogu i konsultacji między państwami, a także chęć budowania wzajemnego zaufania i mechanizmów dyplomacji prewencyjnej mającej zapobiegać wybuchom konfliktów zbrojnych.

²⁸ *Towards the ASEAN Community; from Visions to Action*, <http://www.lookatvietnam.com/2010/04/toward-an-asean-community.html> [wejście 20.08.2010].

²⁹ *Ibidem*.

kański rząd gen. Lon Nola, Kambodża została wciągnięta w wojnę, w której nie miała żadnych własnych interesów³⁰. Niekorzystny splot wydarzeń (ścieranie się amerykańskich celów strategicznych z wietnamskimi, a potem chińskich z wietnamskimi), lecz przede wszystkim bezprecedensowy w dziejach, ludobójczy reżim Pol Pota sprowadziły kraj do pozycji jednego z najbiedniejszych na świecie. Gospodarka kambodżańska opierała się głównie na rolnictwie, toteż zasadniczo produktami eksportowymi były: ryż, zboże i kaczuk. Żyzne ziemie oraz obfitość ryb zapewniały ludności dość dostatną egzystencję. Stan ten całkowicie zakłóciły rządy Czerwonych Khmerów – rodzimego ruchu ultrakomunistycznego dążącego do społeczno-gospodarczej przebudowy kraju w duchu jeszcze bardziej radykalnym aniżeli maizm³¹.

Wietnamska okupacja, będąca zresztą w znacznej mierze odpowiedzią na prowokacje graniczne Czerwonych Khmerów, miała negatywny wpływ na postrzeganie sąsiada przez ludność khmerską, rozbudzając tylko antywietnamskie nastroje. Dopiero wielkie zmiany na świecie spowodowane erozją systemu komunistycznego w ZSRR i Europie Wschodniej, klimat liberalizacji stosunków międzynarodowych, a także wietnamskie plany transformacji gospodarczej doprowadziły do wycofania wojsk wietnamskich z Kambodży, a następnie podjęcia przez ONZ pierwszej wielkiej spektakularnej akcji zmierzającej do odbudowy kraju i struktur społecznych (*nation-building*)³². De facto rządząca od lutego 1992 r. do września 1993 r. Tymczasowa Administracja Organizacji Narodów Zjednoczonych (*United Nations Transitional Authority in Cambodia*, UNTAC) ostatecznie doprowadziła do demokratycznych wyborów, restytucji monarchii, odbudowy struktur państwowych i społecznych oraz administracyjnych. Wszystko to, aczkolwiek niezbędne dla egzystencji państwa, nie mogło stanowić odpowiednich gwarancji odbudowy życia gospodarczego.

W latach osiemdziesiątych, a więc w okresie kiedy Wietnam wchodził na drogę reform *doi moi*, Kambodża pracowała nad odbudową swego rolnego potencjału. Punktem docelowym, a zarazem odniesienia, było osiągnięcie produkcji ryżu sprzed wojny domowej 1970–1975, który to proces trwał całą dekadę (1984–1994), a osiągnięto poziom produkcji z lat 1957–1966³³. Jednakże jeszcze w 1995 r. Kambodża zmuszona była importować ryż. Drugim istotnym problemem był rozwój

³⁰ Jedną z najlepiej analizujących ten proces prac jest książka Williama Shawcrossa, *Sideshow, Kissinger, Nixon and the Destruction of Cambodia*, The Hogarth Press, London 1986; z polskich autorów należy wymienić Adama Jelonka, *Rewolucja Czerwonych Khmerów, 1975–78*, Scholar, Warszawa 1999.

³¹ Kimmo Kiljunen, *Kampuchea, Decade of the Genocide*, London 1984, s. 6–7.

³² <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/untac.htm> [wejście 20.08.2010].

³³ Sophal Ear, *Cambodia's Economic Development in Historical Perspective*, University of California, Berkeley 1995, s. 77.

przemysłu, który hamował przede wszystkim brak rąk do pracy i surowców naturalnych. Jeszcze w 1988 r. państwo kontrolowało niemal 65% produkcji przemysłowej³⁴. Podczas gdy w Wietnamie następowało powolne przesuwanie się punktu ciężkości z rolnictwa na przemysł i usługi, w Kambodży produkcja przemysłowa stanowiła niewiele ponad 16% całej gospodarki³⁵.

Przyspieszenie gospodarcze (nieporównywalne z wietnamskim) nastąpiło po stabilizacji sytuacji polityczno-gospodarczej w latach 1992–1993. Największymi partnerami handlowymi Kambodży pozostają: Tajlandia, Hongkong, Chiny i Singapur, zaś największymi odbiorcami produktów kambodżańskich: Stany Zjednoczone, Niemcy i Wielka Brytania.

Załamanie przyszło w latach azjatyckiego kryzysu finansowego 1997–1998, który nie ominął Kambodży. W ślad za problemami finansowymi dochodziło do kolejnych walk frakcyjnych, a to wpłynęło na zagraniczne inwestycje³⁶. Przełomowym stał się 1999 rok – pierwszy, w którym ustały wszelkie walki i wstrząsy społeczne w kraju. Podjęte wówczas reformy prawne i polityczne przyniosły wymierne efekty gospodarcze³⁷. Reforma rolna z 1999 r., realizowana od 2001 r., miała doniosłe znaczenie. Niewątpliwie znaczącą rolę należy przypisać w tym kontekście reformie prawnej przygotowującej grunt pod trwałe określenie własności ziemi i jej dystrybucji. Zasadniczym celem było zapewnienie właściwej administracji obszarami rolnymi. W pełni uznano własność prywatną zatwierdzaną tzw. licencją rządową, będącą gwarantem prawnego posiadania ziemi i wykorzystywania jej w celach produkcyjnych³⁸. W pakiecie znalazły się również reformy administracyjne, systemowe (jak decentralizacja władzy na szczeblu lokalnym i regionalnym) oraz inicjatywy dotyczące rozwoju technologicznego, co ma realne przełożenie na komputeryzację kraju, zwiększenie przepływu, gromadzenia oraz analizowania danych itp.³⁹.

Wzrost gospodarczy notowany od początku XXI stulecia na poziomie 5% w skali rocznej jest również generowany przez prężnie rozwijający się sektor turystyczny (ok. 40% ogółu gospodarki)⁴⁰. Jednakże fundamentalne znaczenie dla rozwoju gospodarki kambodżańskiej ma przede wszystkim przystąpienie kraju do ASEAN

³⁴ Ibidem, s. 79.

³⁵ Ibidem.

³⁶ *CIA Factbook, Cambodia-Economy*, http://www.classbrain.com/art_cr/publish/cambodia_economy.shtml [wejście 20.08.2010].

³⁷ *Aide étrangère destinée à la réforme du secteur judiciaire*, <http://www.ichrp.org/fr/projets/104> [wejście 20.08.2010].

³⁸ Sovann Sar, *Land Reform in Cambodia*, a paper presented in Sydney, Australia, FIG Congress, 2010, s. 7. http://www.fig.net/pub/fig2010/papers/ts07j%5Cts07j_sovann_4633.pdf [wejście 20.08.2010].

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ *CIA Factbook*, ibidem.

w 1999 r., co zagwarantowało rozwój relacji bilateralnych z partnerami gospodarczymi. Jednym z najpoważniejszych importerów są Stany Zjednoczone, które podpisały z Phnom Penh dwustronne porozumienie handlowe⁴¹.

Kambodża w ASEAN

Przystąpienie Kambodży do ASEAN było koniecznością dla kraju, który pragnął wyjść z gospodarczej zapaści i zmarginalizowania. Poza korzyściami gospodarczymi udział w Stowarzyszeniu przynosi Kambodży również wymierne efekty polityczne, zwłaszcza w sferze bezpieczeństwa narodowego. Gwarantuje on równowagę sił na Półwyspie Indochińskim, na którym zapanował pokój i stabilizacja. Respektowanie przez silniejszych sąsiadów Kambodży zasad ASEAN stanowi gwarancję oparcia relacji na równopartnerstwie. W przemówieniu powitalnym ówczesny przewodniczący Stowarzyszenia ASEAN podkreślił potrzebę realizacji *wizji naszych ojców, by stworzyć wspólną krajów Azji Południowo-Wschodniej*, której Kambodża stała się pełnoprawnym członkiem⁴².

Z politycznego punktu widzenia kambodżańskie członkostwo w ASEAN pozwala przede wszystkim na dyplomatyczne rozwiązywanie sporów, co szczególnie wyraźnie wystąpiło w 2009 r. po mianowaniu byłego tajskiego premiera, znajdującego się na politycznym wygnaniu Thaksina Shinawatry, na stanowisko ekonomicznego doradcy khmerskiego premiera Hun Sena. Zainicjowane przez Tajlandię obopólne odwołanie ambasadorów oznaczało wzrost napięcia na linii Phnom Penh – Bangkok, jednakże zobowiązania wynikające z członkostwa w ASEAN okazały się skutecznym hamulcem przed podejmowaniem pochopnych decyzji⁴³. Podobnie sytuacja przedstawiała się w kwietniu 2010 r., kiedy to w stolicy Tajlandii doszło do krwawych zamieszek (co powtórzyło się także w maju tego roku). Rząd Kambodży wystąpił wówczas do ASEAN z prośbą o rozwiązanie wewnętrznego konfliktu w Tajlandii, wskazując, iż jest to jedno z podstawowych zadań Stowarzyszenia⁴⁴. Niezależnie od tego, czy była to próba wykorzystania zamieszania u sąsiada dla osiągnięcia własnych korzyści (osłabienia pozycji Tajlandii), przy użyciu do tego celu mechanizmów ASEAN, władze Kambodży miały pełne prawo zwrócić się

⁴¹ US-Cambodian Bilateral Textile Agreement, 1999, http://cambodia.usembassy.gov/uploads/images/M9rzdrzMKGi6Ajf0SIuJRA/uskh_texttile.pdf [wejście 20.08.2010].

⁴² Statement by Secretary General of ASEAN Welcoming the Kingdom of Cambodia, <http://www.aseansec.org/3338.htm> [wejście 20.08.2010].

⁴³ http://news.xinhuanet.com/english/2009-11/07/content_12402579.htm [wejście 20.08.2010].

⁴⁴ <http://www.philstar.com/Article.aspx?articleid=565531> [wejście 20.08.2010].

do Wietnamu – przewodniczącemu Stowarzyszeniu, o zwołanie nadzwyczajnego posiedzenia i doprowadzenie do dyplomatycznego zakończenia sporu w Tajlandii.

Kambodża jest niewątpliwie jednym z największych beneficjentów w ASEAN. Przykładem może być realizowany przez Stowarzyszenie program zmierzający do poprawy infrastruktury transportowej wszystkich państw członkowskich. W przypadku Kambodży rysują się perspektywy stworzenia lepszych połączeń lądowych z Myanmarem, Laosem i Wietnamem, co według premiera Hun Sena przyczyni się do zwiększenia obrotów handlowych z tymi krajami⁴⁵. Widoczny jest również wzrost zagranicznych inwestycji, czemu towarzyszą organizowane przez władze kraju od 1999 r. cykliczne spotkania przedstawicieli rządowych z prywatnymi inwestorami. Dialog ten (Government-Private Sector Forum, GPSF), możliwy dzięki uczestnictwu w ASEAN, dobrze służy powstaniu bardziej konkurencyjnej gospodarki, która musi stwarzać dogodne warunki dla inwestorów.

Głównymi sektorami zagranicznych inwestycji są: system bankowy, telekomunikacja oraz systemy ubezpieczeń. Największym inwestorem na rynku kambodżańskim pozostają: ChRL, Tajwan i Hongkong (ok. 48% inwestycji), na państwa ASEAN przypada ponad 25%, przy czym najwyższy wskaźnik mają w tej sferze Malezja, Tajlandia i Singapur⁴⁶. Międzynarodowy kryzys finansowy z 2008 r. wpłynął na obniżenie tych wskaźników, jednak nie na tyle, by doprowadzić do załamania kambodżańskiego programu wspierania inwestycji zagranicznych⁴⁷. Z początkiem 2010 r. sytuacja uległa zdecydowanej poprawie, albowiem według kambodżańskiego Ministerstwa Gospodarki tylko w ciągu dwóch pierwszych miesięcy zainwestowano w tym kraju ponad 116 mln dolarów. Można zauważyć wyraźnie rosnące zainteresowanie malezyjskiego banku Maybank, nie wspominając już o sięgających ponad 1,5 mld USD inwestycjach wietnamskich, szczególnie w sektorach transportu, bankowości i rolnictwa⁴⁸.

Czy Laos umie wykorzystać swą szansę w ASEAN?

W burzliwej najnowszej historii państw Półwyspu Indochińskiego peryferyjne położenie Laosu było swoistym atutem. Słabe struktury państwowe, klanowo-rodowa struktura społeczna powodowały, że poczucie narodowe rozwinęło się

⁴⁵ <http://www.investincambodia.com/> [wejście 20.08.2010].

⁴⁶ Ludo Cuyvers, Joseph Plasman, Reth Soeng, *Foreign Direct Investment in Cambodia*, www.phileconsociety.org/portals/0/eaea11/eaea5b-1.pdf [wejście 20.08.2010].

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ <http://www.cambodiablogspot.com/category/cambodia-foreign-direct-investment/> [wejście 20.08.2010].

tu dość późno, praktycznie dopiero po II wojnie światowej. Powojenne losy tego kraju właściwie kształtował wietnamski komunistyczny ruch niepodległościowy, który skutecznie infiltrował kraj podczas obu wojen indochińskich, tworząc własną frakcję polityczną pod przywództwem księcia Souphanouvonga. Kilkakrotnie koalicje rządowe rozpadały się, aż wreszcie w 1973 r. tzw. kontrolowane rozwiązanie utworowało drogę Pathet Lao (laotańsko-wietnamski ruch komunistyczny) do całkowitego przejęcia władzy.

W latach 1975–1986 sąsiedni Wietnam zdołał całkowicie narzucić Laosowi własny model gospodarki centralnie planowanej, oddziałując również na wszystkie inne sfery życia kraju. Pozostawił też w Laosie własne kontyngenty wojskowe, które ostatecznie wycofano w 1988 r. Podobnie jak dla Wietnamu, był to także ważny rok dla Laosu, albowiem właśnie wówczas premier Kaysone Pomvihane podjął pierwsze ostrożne próby reform w kierunku gospodarki rynkowej. Prawdziwa transformacja gospodarcza rozpoczęła się w 1992 r., kiedy Laos zaczął wychodzić z izolacji międzynarodowej i regionalnej (otwarto granicę z Tajlandią), pogłębiając jednocześnie procesy liberalizacyjne w gospodarce.

Już za czasów francuskich uważano, iż Laos nie posiada większych zasobów bogactw naturalnych, a jego gospodarka całkowicie opiera się na rolnictwie. Istotnie, jest ono nadal źródłem zatrudnienia dla 70% społeczeństwa, dostarczając 40% PKB⁴⁹.

Laotańskie reformy gospodarcze zaczęły przynosić rezultaty dopiero od początku lat dziewięćdziesiątych, dając stały wzrost PKB na poziomie 6% rocznie (z wyjątkiem okresu kryzysu finansowego w latach 1997–1998). Zawdzięcza to Laos napływowi zagranicznych inwestycji w takich sektorach, jak: hydroelektrownie, turystyka, przemysł wydobywczy i budownictwo⁵⁰. Podobnie jak Wietnam i Kambodża, Laos unormował stosunki ze Stanami Zjednoczonymi (2004 r.), podejmując jednocześnie działania na rzecz przystąpienia do Międzynarodowej Organizacji Handlu.

Jednakże jedną z najważniejszych decyzji było przystąpienie Laosu do ASEAN, w czym szczególnie mocno popierały go Maleszja i Australia⁵¹. Ta ostatnia, chociaż nie należy do ASEAN, była zainteresowana inwestycjami w Laosie, jak też miała na względzie większe zrjonalizowanie kraju w kierunku przestrzegania określonych przez ASEAN norm i zasad polityki i współpracy gospodarczej.

⁴⁹ *Laos Economy Profile*, http://www.indexmundi.com/laos/economy_profile.html [wejście 20.08.2010].

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Alexander Downer, *Australian Minister for Foreign Affairs, Australia to Assist Laos with ASEAN Membership*, http://www.ausaid.gov.au/media/release.cfm?BC=Media&ID=6640_4404_7068_3576_6244 [wejście 20.08.2010].

Członkostwo w ASEAN i AFTA od 1997 r. ma dla Laosu pierwszorzędne znaczenie. Przede wszystkim doprowadziło do przyspieszenia reform wewnętrznych, co skorelowane było ze stałym wzrostem gospodarczym (jak przypuszczano na początku XXI stulecia, do 2020 roku Laos będzie nadal jednym z najbiedniejszych krajów w regionie)⁵². Przynależność do AFTA dała kolejny asumpt do pogłębienia liberalizacji w handlu z państwami strefy, jak i spoza niej. Co więcej, wydaje się, że powoli zaczyna zmieniać się geopolityczne położenie Laosu, który z peryferyjnego kraju stał się jednym z ważniejszych punktów infrastruktury transportowej krajów Azji Południowo-Wschodniej; do 2020 roku Laos ma się stać punktem przelotowym dla szybkiej kolei łączącej Koreę z Malezją⁵³.

Odkrycie znacznych zasobów kopalin, takich jak rudy żelaza, miedzi, srebra, nie mówiąc już o złocie i kamieniach szlachetnych, stworzyło zupełnie nowe możliwości. Nie chodzi już tylko o zagraniczne inwestycje, ale również o umiejętności zarządzania, a więc przygotowania własnej kadry menedżerskiej⁵⁴. Dużym atutem jest też rzeka Mekong. Według przewidywań specjalistów, do 2015 roku Laos stanie się *wielkim zapleczem energetycznym krajów ASEAN oraz Chin (dla prowincji Yunnan)*⁵⁵.

Zorganizowanie przez Laos w 2009 r. Olimpiady dla krajów ASEAN jest wymownym dowodem zaufania do laotańskich reform oraz stabilizacji gospodarczej i politycznej. Czynny udział w pracach ASEAN, umiejętne wykorzystywanie własnych atutów to również krok w kierunku przystąpienia do Światowej Organizacji Handlu (WTO), co prognozowane jest na przełom lat 2010/2011.

Konkluzje

Podporządkowane niegdyś francuskim władzom kolonialnym, a następnie hołdujące komunistycznym dogmatom trzy państwa indochińskie przeszły znamiennej transformację. Tak jak Chiny stanowią wzorzec reform dla Wietnamu, tak on sam zaktywizował procesy reformatorskie w podporządkowanych sobie po 1975 r. Laosie i Kambodży. Odejście starszej generacji polityków utworowało we wszystkich trzech krajach drogę dla bardziej reformatorskich opcji reprezentowanych przez polityków rozumiejących rzeczywistość końca lat osiemdziesiątych.

⁵² Ibidem.

⁵³ http://www.sas-ma.org/pl_marzec-2010-dlaczego-laos-lang-czang-czyli%20ziemia-milionsloni,106.html [wejście 20.08.2010].

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

Dla tych trzech państw indochińskich członkostwo w ASEAN było priorytetem, podobnie jak dla postkomunistycznych państw Europy Środkowo-Wschodniej członkostwo w Unii Europejskiej. Musiało być ono poprzedzone wewnętrznymi reformami gospodarczymi w duchu liberalizacji i zagwarantowaniem swobód inwestycyjnych, co dawało pewność przestrzegania zasad i norm obowiązujących we wszystkich krajach-sygnatariuszach ASEAN. Tym samym nie tylko uznawano kierunek reform, ale również umacniano wiarygodność danego państwa na forum międzynarodowym. Pozostawanie w izolacji groziło całkowitą marginalizacją i załamaniem gospodarczym. Multilateralizm utorował drogę do zawierania bilateralnych umów gospodarczych i handlowych z największymi potentatami na świecie (USA, ChRL). Przystąpienie do AFTA stało się bodźcem dla rozwoju wymiany handlowej, tak z krajami strefy jak i spoza niej, na zdecydowanie bardziej preferencyjnych warunkach.

Przykład Wietnamu, Laosu i Kambodży ukazuje mechanizmy działające we współczesnym świecie, w którym niemożliwa jest egzystencja na zasadach podporządkowania ideologicznym dogmatom oraz gospodarcza autarkia, a aktywny udział w organizacjach regionalnych ma kluczowe znaczenie dla funkcjonowania państwa na forum międzynarodowym.